

The Semantic Relation of Human and Nature via Mollasadra Transcendental Knowledge (The Role of Nature in Human Inspiration and Perfection)

- Jana Arabzadeh** * | Ph.D. Student in Architecture, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran
- Hasan Bolkhari Ghahi** | Professor, Fine Art Faculty, Tehran University, Tehran, Iran
- Seyed Majid Mofidi Shemirani** | Assistant Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, University of Science and Technology, Tehran, Iran
- Iraj Etesam** | Professor, Fine Art Faculty, Tehran university, Tehran, Iran
- Azadeh Shahcheraghi** | Associate Professor, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Abstract

Nature is theophany of divinity and motion which human lives is considered on it. Human essence along with nature could lead to a spiritual journey and also helps manifest new science to a better green and clean world. Theosophist person watchfulness holly nature. The aim of this research is to express the Semantic relation of divinity within nature, with human transcendence of soul, in order to reach new philosophical and scientific relation between Mollasadra theories of nature with Biophilic technologies, to increase quality of life. The qualitative research method (Grounded theory) with eighteen deep interviews, in the field of Philosophy and Architecture have been done, and the data have been analyzed with MAXQDA software. The findings of the paradigm, expresses the clear philosophical relation of nature and Human living environment, which

* Corresponding Author: j.arabzadeh@yahoo.com

How to Cite: Arabzadeh, A., Bolkhari Ghahi, H., Mofidi Shemirani, S. M., Etesam, I., Shahcheraghi, A. (۲۰۲۳). The Semantic Relation of Human and Nature via Mollasadra Transcendental Knowledge (The Role of Nature in Human Inspiration and Perfection), *Journal of Knowledge Retrieval and Semantic Systems*, ۱۰(۳۶), ۱۱۵-۱۵۵.

explains the essence of Human being in the vicinity of nature, flows to its perfection. The semantic analysis of the relation of Human and Nature according to Mollasadra Transcendental Knowledge, speaks about Biophilic Design and Mollasadra philosophy. The inter disciplinary research on these to subjects is an innovation which expresses a philosophical matter in the modern world of design. Mollasadra Transcendental knowledge mentioned the relation between the essence of nature with human beings. Living in Biophilic places arise both human soul and their quality of life. The industrial world today, is in need of new technologies to create natural spaces in small human living environments such as House Vertical farm or Green living walls.

Keywords: Mollasadra Transcendental Knowledge, Nature, Human, Biophilic Technology, Living Environment, Semantic Relation.

۱. Introduction

Nature is a theophany of divinity and motion which human lives are considered on it. Human essence along with nature, could lead to a spiritual journey and also help manifest new science to a better green and clean world. Theosophist person is watchful in holly nature and in his search toward the semantics of all creation, could feel the essence of all the beings. Mollasadra is one of those theosophists and philosophers, who have a knowledge of the being of things, and his spiritual journey is based on the essential idea of existence. That's why his philosophy could be applicable in all periods of human science. His model of Transcendent theosophy which is based on Human, reality, and existence, is an important subject that can be applicable to the model of Human, Nature, and Architecture.

The aim of this research is to express the semantic relation of divinity within nature, with human transcendence of soul, in order to reach new philosophical and scientific relation between Mollasadra's theories of nature with Biophilic technologies, to increase the quality of life.

۲. Literature Review

Trans-substantial Motion theory of Molasadra explains that the being of all existents, from imperfection to perfection are in motion. Therefore, the essence of all existents is in motion. The proof of such theories in the material and scientific world is important. Digital technologies in all fields are a good example of creating a virtual connection between things and their beings.

According to philosophical theories of Fundamental reality of existence, Gradation of being and Trans- Substantial Motion, Mollasadra proves that nature with all its little bits is a motion, and the least concept for it is to attain perfection. Nature is the whole material in front of the immaterial world, while nature from another point of view is an inner power that orders the whole creation with divine order. It also means the simple indivisible essence of humans. Therefore nature via being a material output is also an inner quality that is one essence of humans and the world. The qualitative side of nature is applicable to basic philosophical theories.

The world today is dealing with different sorts of problems in the living environment. Sustainable development was a perfect solution to

this damaged world, sustainable design attempts to recognize this chaos and bring the world peace and welfare. A unity of reaching and feeling happiness is percept within all concepts and theories of trans-substantial motion to sustainable design and smart biophilic technologies via energy transformation. These theories and methods were all attempting to create a better living environment for human beings.

۲. Methodology

The research is an interdisciplinary inquiry based on Mollasadra's philosophy and Biophilic design. Therefore understanding the clear vision of professors on these two topics was essential. Also since the aim of this research is the relation between the spiritualities of nature and the perfection of the human soul via creating scientific and philosophical aspects, designing space according to new modern biophilic technologies, in order to improve the quality of life in the living spaces, is important.

The qualitative research method (Grounded theory) of Strauss and Corbin, which tries to reveal the correlation of interaction of beings, is used in this research. Therefore eighteen deep interviews, in the field of Philosophy and Architecture have been done, and the data have been analyzed with MAXQDA software. As a result, ۸۹ definitions were found which were categorized in ۳۴ meanings, and landed on a paradigm.

۳. Results

The semantic analysis of the relation between Humans and Nature according to Mollasadra's Transcendental Knowledge, speaks about Biophilic Design and Mollasadra philosophy. The interdisciplinary research on these two subjects is an innovation that expresses a philosophical matter in the modern world of design.

The findings of the definitions, purpose, and categorized meanings, were assorted in two tables. Table ۱, defines nature as the reason for human development, which proves that, through all periods of human development, nature played a significant role in the perfection of mind, body, and living environment. Table ۲ is about Divine Vicegerent. This is a term that arises from the Quran, but has a universal meaning in all civilizations. This part of the research

emphasizes the relation of Divine Vicegerent and Architect, on how according to spiritualities, they create and build their living environment, which via perfecting the soul will improve quality of life.

o. Conclusion

Mollasadra's Transcendental Knowledge, along with many supernaturalism and theism philosophies, attempts to reach wisdom that physically and spiritually improves human well-being and acts in order to create better living conditions. This attempt is based on the relation between the essence of nature with human beings. Trans-substantial motion through reaching the reality of essence transforms the human soul to feel happiness and let other human beings enjoy it, and living in an intelligent architectural space, that its aim is beneficiary renewable energies in the buildings, accomplishes this concept. Living in Biophilic places raises both the human soul and the quality of life. The industrial world today, is in need of new technologies to create natural spaces in small human living environments such as House Vertical Farm or Green Living Walls. The findings of the paradigm express the clear philosophical relation of nature and the human living environment, which explains the essence of human beings in the vicinity of nature, flows to its perfection.

رابطه معنایی میان انسان و طبیعت مبتنی بر بنیاد حکمت متعالیه (نقش گرایش‌های زیست دوستی انسان در تعالی و کمال او)

- جانا عربزاده * ID *
دانشجوی دکتری معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
- حسن بلخاری قهی ID
استاد، گروه فلسفه هنر، دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران، تهران، ایران
- سید مجید مفیدی شمیرانی ID
استادیار، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران
- ایرج اعتصام ID
استاد، دانشکده هنر و معماری، پردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران، تهران، ایران
- آزاده شاهچراغی ID
دانشیار، گروه معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

عالم طبیعت، مظهر الوهیت و حرکت است. جوهر وجود انسان اگر با طبیعت عجین گردد، هم خود در سفری روحانی قرار خواهد گرفت و هم به ظهور علوم نوینی جهت ایجاد جهانی سبزتر و پاک‌تر قدم برخواهد داشت. انسان متأله به‌عنوان خلیفه‌الله طبیعت مقدس را حفظ می‌نماید. پژوهش انجام‌شده باهدف بیان نسبت الوهیت موجود در طبیعت با تعالی روح آدمی در پی ایجاد نسبت‌هایی فلسفی و علمی میان تعالیم صدرالمتالهین درباره طبیعت با فناوری‌های نوین زیست دوست، به جهت ارتقا کیفیت زندگی انسان‌ها می‌باشد. پژوهش به روش کیفی (نظریه زمینه‌ای) با راهبرد تحلیل داده انجام شده است، کدگذاری سیستماتیک اشتراوس و کوربین انجام شده است. داده‌های پژوهش به‌صورت متنی و معنایی و از طریق هجده مصاحبه عمیق به دست آمده‌اند، سپس با منطق استقرایی و به‌صورت تحلیل تفسیری موردبررسی قرار گرفته‌اند و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار مکس کیو دی‌ای^۱ انجام شد. پارادایم به‌دست آمده از نتایج،

* نویسنده مسئول: j.arabzadeh@yahoo.com

۱. MaxQDA

حاکمی از نسبت مستقیم دو حوزه حکمی طبیعت و محیط زندگی عینی انسان می‌باشد که نشان می‌دهد، جوهر وجودی آدمی در مجاورت با طبیعت در حرکت رو به کمال قرار خواهد گرفت. تحلیل معنایی رابطه انسان و طبیعت بر بنیاد حکمت متعالیه، به دو حوزه معماری زیست دوست و فلسفه حکمت متعالیه صدرالمآلهین پرداخته است. مطالعه میان‌رشته‌ای در این دو حوزه امری نوین می‌باشد که به تحلیل یک اندیشه فلسفی در دنیای طراحی جدید پرداخته است. حکمت متعالیه صدرالمآلهین در موارد بسیاری از جوهر موجود در طبیعت و نسبت آن با انسان یاد کرده است. زندگی در محیط‌های طبیعت دوست عاملی بر ارتقا کیفیت زندگی انسان می‌باشد. با صنعتی شدن زندگی، ضرورت وجود فناوری‌های نوینی گیاهی، در محیط زندگی انسان، احساس می‌شود. مقولاتی چون توسعه انسانی، بالندگی و تغییر انسانی، نتایج به‌دست آمده از پارادایم پژوهش می‌باشند که خود میرهن تحولی در ارتقا کیفیت زندگی انسان‌ها هستند.

کلیدواژه‌ها: حکمت متعالیه صدرالمآلهین، انسان، طبیعت، فناوری زیست دوست، محیط‌زیست، رابطه معنایی.

مقدمه

طبیعت نخستین مأمن انسان‌هاست که حقیقت هستی در آن جریان دارد. ادراک معنایی انسان از محیط طبیعی پیرامونش، به جهت وجود عناصر طبیعی، در جان او می‌باشد. انسان طبیعتی را فهم و معنا می‌کند که نه تنها خود برآمده از آن است، بلکه در صورت بخشی آن نیز نقش بسزایی دارد. انسان الهی که قادر به ادراک صورت حقیقه خود و جوهر طبیعت است، در مسیر حرکت کمالی قرار دارد. این انسان عالم را کل یکپارچه‌ای می‌بیند که تمامی اجزا آن در مسیر حرکت رو به کمال قرار گرفته و چنانچه شروزی بر آن‌ها وارد آید، آن را نیز بُعدی دیگر از حرکت می‌داند. چنین انسانی در هر ذره‌ای از طبیعت حقیقتی را می‌بیند که منشأ الهام و عامل تکامل وی می‌باشد. صدرالمتألهین چنین انسان الهی است که ذرات عالم را ادراک نموده و در سفری روحانی به عمق دریافت حقایق بوده است تا در جایی دیگر نه فقط از جامعه هم‌عصر خود، بلکه از انسان‌های نسل‌های آینده که جانشان شیفته ادراک حقیقت است، دست‌گیری نماید. بدین جهت علمی که وی در آن دوره بنا نهاده است، قابل مطالعه تطبیقی در حوزه‌های مختلف علوم در عصر حاضر می‌باشد. چرخه انسان، حقیقت و هستی که در مبانی علوم فلسفه صدرایی است و در حکمت متعالیه به آن بسیار پرداخته شده است، حوزه‌ای است تأمل‌برانگیز که قابلیت مطالعه تطبیقی با چرخه انسان، طبیعت، معماری را دارد. آیت‌الله جوادی آملی نیز در خصوص ارتباط سه‌گانه انسان، طبیعت و خداوند، تثلث حائز اهمیت را بیان می‌کنند. ایشان اظهار می‌دارند که رابطه انسان با طبیعت رابطه‌ی تسخیری است؛ نه رابطه «قهر و قسر». قسر و قهر، فشار و شتاب‌تحمیلی از بیرون است و فاعل بالقسر، آن است که فعل از او به فشار و تحمل مبدأ خارجی صادر شود. تسخیر هنگامی است که فعل، ملایم با طبع فاعل است و فاعل مفروض برای انجام آن کار خلق شده است و عامل بیرون، آنچه را که متقاضی طبیعت اوست، خردمندانه از او طلب می‌کنند. «فاعل بالتسخیر» به فاعلی می‌گویند که تحت تسخیر مبدأ دیگر کار می‌کند و آن مبدأ، فاعل مُسَخَّر را به گونه‌ای هدایت می‌کند که بهره‌احسن را از آن ببرد (جوادی آملی، ۱۳۸۶، صص ۱۶۶-۱۶۵). ذات اقدس خدا رابطه‌ی انسان با جهان

آفرینش، رابطه تسخیری می‌داند و می‌گوید که هر یک از موجودات، خاصیت و اثر ویژه خود را دارند؛ اگر انسان آن خاصیت را شناخت و آن را درست تنظیم و رهبری کرد، در حقیقت آن موجود را تسخیر کرده است. البته تسخیرکننده اصیل خداست^۱. موجودات نظام آفرینش، همچنین در برابر خداوند تسلیم و ساجد و مسخّاند^۲ (همان، ص ۱۶۷).

با توجه به موارد یاد شد و لزوم معناشناسی دو مسئله مورد مطالعه در پژوهش، هدف از انجام این پژوهش نگاه میان‌رشته‌ای به دو حوزه معماری و فلسفه که به ظاهر متفاوت باهم هستند که برخلاف تصور، در عمیق‌ترین لایه‌های معنایی خود به هم متصل شده‌اند، می‌باشد تا بتواند با دست یافتن به مقولاتی مشترک امکان‌سنجی ایجاد شرایطی در ارتقا کیفیت زیستی انسان را ایجاد نماید. لذا ایجاد معماری مقدس از نگاه سنتی و معماری مفید و پایدار که در آدمی احساس خوشایند و زیبایی ایجاد نماید، از منظر نگاه نوین، امری مهم می‌باشد. بسیاری از بحران‌های زیست‌محیطی را می‌توان به دلیل عدم آشنایی معماران و شهرسازان با مبانی حکمی و عمیقی دانست که چنانچه امکان آشنایی آن‌ها با چنین فهم‌های فلسفی و عرفانی میسر شود، بل جهانی زیباتر رقم خواهند زد؛ بنابراین در گام نخست به شرح و تعریف کلید واژه‌های اصلی چرخه اشاره شده پرداخته می‌شود.

مبانی نظری پژوهش

طبیعت بن‌مایه آفرینش الهی است. قرآن کریم در بیش از ۷۵۰ آیه به طبیعت و ظواهر آن اشاره دارد. در آیه ۲۰ سوره عنکبوت^۳، انسان را به سیر در زمین و رؤیت آفرینش الهی فرمان می‌دهد. همچنین در آیه ۹۹ سوره انعام^۴ اشاره‌ای به رویش گیاه از دل دانه و سیر

۱. اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِی السَّمٰوٰتِ و مَا فِی الْاَرْضِ (سوره لقمان، آیه ۲۰)

۲. یُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ و مَا فِی الْاَرْضِ (سوره جمعه، آیه ۱)

۳. " قُلْ سِیْرُوْا فِی الْاَرْضِ فَانظُرُوْا كَيْفَ بَدَا الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنۡشِئُ النَّشۡاَءَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ "

۴. " و هُوَ الَّذِیۡ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتٍ كُلِّ شَیْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًا مُّتَرَاكِبًا وَّ مِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِیَةٌ وَّ جَنَّاتٍ مِنْ اَعْنَابٍ وَّ الزَّیْتُوْنَ وَّ الرَّمَانَ مُشۡتَبِهًا وَّ غَیْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوْا اِلَیۡ تَمَرِهٖ وَّ یَنۡعِهِ اِنَّ فِیۡ ذٰلِكُمْ لَآیٰتٍ لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُوْنَ "

تحول گیاه تا جایی که به بار می‌آید دارد. آیات بسیار دیگری نیز اشاره به نزول آب از آسمان، آفرینش زمین در هفت روز و لایه‌های آسمان دارد. در اسلام اتصال جدایی‌ناپذیری بین انسان و طبیعت و همچنین علوم طبیعت و مذهب، در خود قرآن که لوگوس یا کلمه‌ی خداوند است، یافت می‌شود. اسلام با امتناع از جدا ساختن انسان و طبیعت به‌طور کامل، نگاه یکپارچه‌ی خود نسبت به عالم وجود را حفظ کرده است و در شریان‌های نظم کیهانی و طبیعی، جریان فیض یا برکت الهی را جاری می‌بیند. بشر در طلب آن چیزی است که متعالی و فوق طبیعی است. بشر از درون خود طبیعت، تلاش به تعالی بخشیدن به طبیعت را دارد (نصر، ۱۳۷۹، ص ۱۲۴-۱۲۳). از منظر نگاه اسطوره‌ای، طبیعت ذیل اسطوره‌ای جهانی یاد می‌شود. میرچا الیاده در این خصوص موارد بسیاری را مطرح نموده است. ایشان چنین اظهار می‌کنند که: بررسی و باورها و آیین‌های باستانی نشان می‌دهد که زمین مادر موجودات است و آن‌ها از زمین آفریده می‌شوند و هر چه از آن پدید آید جان دارد و هر چه به زمین بازگردد، دوباره جان می‌یابد و معنای خاکی و از خاک بودن انسان تعبیر دیگری از زاده شدن او از زمین می‌باشد. سرنوشت زمین بار گرفتن و زاییدن مستمر و زندگی بخشیدن به هر چیز بی‌جان و ستدنی است که به خاک باز می‌گردد (الیاده، ۱۳۷۶، ص ۲۴۹). همچنین به نقل از استاد دادور روزبهانی در ایران باستان، «کشاورز هنگامی که زمین را شیار می‌زد و می‌دید که دانه به دل زمین فرو می‌رود و در تاریکی شکافته می‌شود تا از دل آن شکل حیرت‌انگیز و متفاوتی از زندگی زاده شود، حضور نیروی پنهان را به رسمیت می‌شناخت؛ بنابراین زمین نوعی تجلی انرژی ملکوت بود؛ این همسانی باروری زمین با بارگیری زن، شاید بیشتر در جوامع کشاورزی مطرح بوده است» (دادور، ۱۳۹۷، ص ۶۸-۶۷)؛ بنابراین از منظر انسان باستانی و الهی، طبیعت به‌مثابه کتابی است که با خواندن آن جانش پرورش یافته و روحش تعالی پیدا می‌کند. مسئله‌ی اسطوره‌ای دیگری در باب طبیعت مقدس، در کتاب مینوی خرد که کتابی است در باب آفرینش و وقایع اساطیری و معاد که به‌صورت پرسش و پاسخ میان شخصیتی خیالی به نام دانا و مینوی خرد یا روح عقل صورت پذیرفته است، یافت می‌شود. دانا به دنبال کشف

حقیقت به سرزمین‌های مختلف سفر می‌کند و یکی از پرسش‌های او از مینوی خرد در باب زمین شاد و زمین ناشاد است؛ که دانا در پاسخ وی زمین شاد را زمینی توصیف می‌کند که مردمان پارسایی در آن زیست می‌کنند، به کشت می‌پردازند و تمامی فرایض خوبی را به‌جا می‌آورند؛ که البته زمین ناشاد عکس موارد ذکر شده می‌باشد. (مینوی خرد، ۱۳۶۴)

مسئله دیگر که حلقه واسط میان عوالم فوقانی و عوامل تحتانی، است وجود انسان و بل انسان کامل می‌باشد. انسان به جهت آنکه برآمده از روح خداوند است^۱، قادر به ادراک عوالم و طی طریق در هستی می‌باشد. چنین انسانی به تعبیر قرآن خلیفه‌الله که بنا به آیه ۳۰ سوره بقره^۲، او را به‌عنوان خلیفه خداوند بر زمین قرار داده‌اند. این انسان بنا به تعریف آیت‌الله جوادی آملی، حکیم متأله می‌باشد که او را در پرتو حکمت متعالیه در کتاب ریحی مختوم چنین وصف می‌نمایند: «حکمت متعالیه تنها مجموعه‌ای از علوم عقلی و شهودی نیست بلکه به‌منزله‌ی حقیقت بسیطه‌ای است که همه‌ی کمال‌های علوم یاد شده را به نحو احسن داراست؛ و حکیم متأله انسان کاملی است که در پرتو اطلاق وجودی خویش واجد همه‌ی کمال‌های عرفا، حکما، متکلمان و محدثان خواهد بود» (جوادی آملی، ۱۳۷۵، ص ۱۶).

اما مسئله سوم در تکمیل چرخه انسان، طبیعت، معماری، مسئله زیست دوستی^۳ و به تعبیر معماران، معماری زیست دوست می‌باشد. معماری زیست دوست^۴ یکی از شاخه‌های میان رشته‌ای معماری، محیط‌زیست و روانشناسی محیطی است که امروزه علم طراحی منظر نیز منتج از آن می‌باشد. واژه زیست‌گرایی نخستین بار توسط اریک فروم^۵ روانشناس اجتماعی مطرح شد و سپس ادوارد ویلسون^۶ زیست‌شناس آن را شرح و بسط داد. هدف اصلی طراحی زیست دوست، ایجاد ارتباط مجدد با طبیعت و سامانه‌های طبیعی است.

۱. آیه ۷۲ سوره ص: "فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ"

۲. "وَإِذَا قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً..."

۳. Biophilic

۴. Biophilic Design

۵. Eric From (The heart of man, ۱۹۶۴)

۶. Edward Wilson

(Browning, Rayan, Clancy, ۲۰۱۴). معماری زیست دوست بر بنیاد فرضیه زیست‌گرایی^۱ که اظهار می‌نماید، انسان‌ها ارتباطی درونی با جهان طبیعت دارند که حضور طبیعت در میانه زندگی آن‌ها بر سلامت زیستشان تأثیر می‌گذارد، می‌باشد (Wilson, nd). معماری زیست دوست، طراحی فلسفی است که منجر به بهره‌ای از سامانه‌های طبیعی و طبیعت دوست در طراحی و ساخت محیط می‌گردد. این ساختار برگرفته از یک نظر پرسشی است که چرا انسان توسط طبیعت حفظ می‌شوند، می‌باشد (Gillis, Gatersleben, ۲۰۱۵). هندسه برآمده از طبیعت، همچون قوانین هندسی فیوناچی^۲ و همچنین هندسه فرکتال^۳ که بنیاد آن بر شیوه، نه فقط یک روش طراحی بلکه نگاهی نوین به جهان هستی و ارتباطات ناشی از برخورد انسان با طبیعت است.

مشکلات برآمده از بحران‌های زیست‌محیطی نه فقط جامعه معماران، شهرسازان و مهندسين محیط‌زیست را به تفکر و ارائه راهکارهایی در جهت حل این بحران واداشته است، بلکه بسیاری از اندیشمندان علوم فلسفی، حکمی و حتی فقها نیز، در خصوص این مسئله با توجه به ادله قرآنی و حکمی مواردی را مطرح کرده‌اند. از منظر سید حسین نصر، امروزه منجیان احزاب سبز همه‌جا حضور دارند. برای بشریتی که به خاطر جریان تجدد و مدرن شدن تمام توجه خود را به بیرون و خارج از خویش معطوف داشته چندان آسان نیست که ببیند خرابکاری‌ای که بر طبیعت و محیط‌زیست انجام داده در واقع نوعی برون‌هستگی بینوایی حالت درونی نفس انسان‌هایی است که اعمال خود آن‌ها موجب چنین بحران زیست‌محیطی شده است (نصر، ۱۳۷۹، هشت). بسیاری بر این باور هستند که چنانچه در نحوه استفاده از وسایل نقلیه خود تجدیدنظر کنیم، می‌توانیم طبیعت را نجات دهیم؛ درحالی‌که اندک‌قلیلی به تأمل در باب علت بروز این بحران‌های زیست‌محیطی می‌پردازند. چرا باید انسان متجدد تا این حد مصرف‌کننده اصطلاح نیازهای خود را فقط

---

۱. Biophilic hypothesis

۲. Fibonnaci

۳. Fractals Geometry

به صورت بیرونی سیر و ارضا نماید؟ چرا وی قادر به استفاده از قوت درونی نیست؟ (همان، نه).

آیت‌الله جوادی آملی در خصوص نقش آدمی به‌عنوان خلیفه‌الله بر زمین در حراست از محیط‌زیست، اظهار می‌دارد که «ادیان الهی همواره شناخت اصول زیست‌محیطی و تحصیل آن و پرهیز از تخریب آن را توصیه کرده‌اند و همچنین سعی برای سالم‌سازی آن از بارزترین حقوق انسانی و نیز از روشن‌ترین تکالیف بشری به شمار آمده است تا نشاط جامعه همراه با سلامت آن و خرمی افراد، همراه با صحت آنان تضمین شود؛ بنابراین هم از آلوده نمودن هوا، کوی و برزن و اماکن عمومی تحذیر و نهی شده، هم اگر چنین رخداد تلخی مشاهده شد، برای برطرف کردن آن، ترغیب و امر شده است» (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ص ۸۴). ایشان همچنین بر بنیاد استناد قرآن به مضمون خلیفه‌الله^۱، تأکید قرآن بر آبادانی زمین را بیان می‌کند و اظهار می‌دارد که «قرآن کریم فرمان آباد کردن زمین را به بشر داده و از او به جد خواسته در آبادانی زمین بکوشد. همان‌گونه که انسان‌های مؤمن توفیق آبادانی مراکز مذهبی را دارند، توفیق آبادانی زمین را نیز انسان‌های باایمان دارند (همان، صص ۲۹-۲۸). همچنین در خصوص مسئله ذکر شده، آقای دکتر محقق داماد، از اندیشمندان حوزه الهیات نیز در کتاب «الهیات محیط‌زیست» نگرشی کاملاً الهی به مبحث محیط‌زیست و نقش انسان در پاسداری از آن دارد. ایشان پیرو مسئله خلیفه‌الله اظهار می‌دارند، «در ابتدای خلقت، خداوند از انسان پیمان گرفته است که به فساد و تخریب در زمین نپردازد زیرا او سوگند خورده که در امانت خود، یعنی زمین بکر و طبیعت دست‌نخورده، خیانت نکند» (محقق داماد، ۱۳۹۳، ص ۱۸). قرآن همچنین انسان را به بهره‌گیری از منابع طبیعی فراخوانده است و می‌فرماید: «روی دوش زمین راه بروید و روزی بگیرید. لازمه این فرمان، تلاش برای استخراج معادن، کشاورزی و بهره‌گیری هرچه بهتر از مواد خام طبیعت است» (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ص ۲۹). با توجه به موارد ذکر شده،

---

۱. اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً (سوره بقره، آیه ۳۰)

جایگاه انسان به‌عنوان خلیفه خداوند، انسانی است که در پاسداری از طبیعتی که به او هدیه داده شده است نهایت کوشش خود را به عمل آورد.

بنا به اعتقاد آقای دکتر نصر، «علمی دینی به آیات قرآنی در خصوص پاسداری از آب، زمین و جنگل‌ها استناد جسته و به شریعت مقدس به‌عنوان منبعی برای اخلاق زیست‌محیطی پرداخته‌اند. پرویز منظور نیز معتقد است که «بوم‌شناسی، جزء جدایی‌ناپذیر جهان‌بینی دینی است». او پیوند میان اخلاق اسلامی و عالم طبیعت را مورد بررسی قرار می‌دهد و اصولی همچون توحید، خلاقیت، امانت، شریعت، عدل و اعتدال را مواردی در جهت فهم اسلامی از محیط‌زیست می‌داند. (نصر، ۱۳۸۵، صص ۲۸۹-۲۸۷)؛ بنابراین انسان جزء جدایی‌ناپذیری از محیط‌زیست می‌باشد که حیاتش را بدان مدیون است؛ اما انسان زمان کنونی مأمّن امن آدمی را به تباهی کشیده است. بنا بر اعتقاد استاد محقق داماد، «بحران زیست‌محیطی بشر، از آنجا ناشی می‌شود که آدمی از این‌که خود را در احاطه‌ی خداوند و ذات لایتناهی الهی را به‌عنوان محیط‌زیست حقیقی دریابد، تمرد نموده است. تباهی محیط‌زیست نشأت گرفته از این قضیه است که از دیدگاه بشر امروز، محیط‌زیست او جدا و مستقل از وی و حتی منفک از محیط‌زیست الهی انگاشته می‌شود» (محقق داماد، ۱۳۹۳، ص ۲۵). مسئله حائز اهمیت دیگری در حوزه بحران‌های ایجادشده در محیط‌زیست، تعبیر واژه تسخیر طبیعت در میان جوامع مختلف بشری می‌باشد. دکتر نصر در خصوص عرفان اسلامی و بحران محیط‌زیست بر این اعتقاد است که «از نظرگاه رایج‌ترین گرایش‌های الهیات مسیحی، پیامدهای وجود دیگر ادیان و مسائل مربوط به محیط‌زیست با یکدیگر پیوند دارند. از نگاه فلسفی، طبیعت نیز نوعی از وحی الهی و حامل پیام معنوی است و شیوه‌های معنوی خاص خود را دارا می‌باشد. انسان مدرن، علاوه بر نیازمندی شدید به کسب بینش جدید در باب طبیعت و برقراری رابطه جدید با آن، جهت تداوم صورت فیزیکی طبیعت، نیازمند معرفتی عمیق‌تر است تا خود را بهتر بشناسد. امروزه بسیاری از مردم دریافته‌اند که تسخیر طبیعت که بارزترین هدف تمدن جدید است، بیش از این قابل تعقیب نیست، زیرا موفقیت انسان جدید در تسخیر طبیعت، خطر اصلی را برای او

به وجود آورده است (برگرفته از نصر، ۱۳۸۲، صص ۲۳۹-۲۳۷)؛ بنابراین انسان دوره مدرن طبیعت را به تسخیر و تصرف خود درآورده و از آن بهره‌کشی به حد و حساب می‌نماید. آیت‌الله جوادی آملی در شرح مسئله تسخیر طبیعت بر این اعتقاد است که «خدای سبحان موجودات را در تسخیر انسان قرار داد؛ نه به آن معنا که خود انسان آن‌ها را تسخیر کند، بلکه خداوند آن‌ها را برای بشر مسخر قرار داد.»^۱ (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ص ۳۰). مسئله ذکر شده توسط آیت‌الله جوادی آملی شرح واژه قرآنی تسخیر می‌باشد که بنا بر آن طبیعت خود را برای انسان گشوده می‌نماید تا انسان در حد نیاز خود و به جهت تعالی روح و پیشرفت زندگی‌اش از آن بهره‌برد؛ که این مسئله در تناقض با معنای تسخیر در دنیای مدرن می‌باشد.

در باب مسئله پژوهش

بسیاری از اندیشمندان، عالم طبیعت را جهان می‌نامند زیرا یکپارچه حرکت و متحرک است. این مسئله را دانایان یونان، عالم را کوسموس^۲، یعنی یکپارچه زینت و زیبایی می‌دانستند؛ و بر این اعتقاد بودند که اگر طبیعت نباشد، حرکت تحقق نمی‌یابد، زیرا که مفارقات برتر از آن‌اند که حرکت بدان‌ها نسبت داده شود؛ و آن‌که در صحف عرفانیه گویند که عالم مطلقاً از حرکت حبی به وجود آمده است، به معنایی است که بحث آن در پیش است^۳. مدار جهان آن‌فآن بر «شدن» است که هر دم صورتی و پدیده‌ای از قوه به فعل می‌رسد، نه اینکه مدار جهان بر «بودن» باشد، بدین معنی که هر فعلیت ثابت بدون شدن باشد (حسن زاده آملی، بی تا ص ۱۴). با توجه به مسئله اصلی پژوهش انجام شده در ایجاد بررسی تطبیقی میان نحوه مواجهه و ایجاد رابطه معنایی انسان در طراحی زیست دوست با

---

۱. الله الذی خلق السماوات و الارض و أنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمرات رزقاً لكم و سخر لكم الفلك لتجری فی البحر بأمره و سخر لكم النهار* و سخر لكم الشمس والقمر دائبین و سخر لكم الليل و النهار (سوره ابراهیم، آیات ۳۲-۳۳)

۲. Cosmos

۳. «لو لم توجد الطبیعة لم تحقق الحركة اذا المجرّد اجل منان تستند الحركة الیه» تعلیقه متأله سبزواری- اسفار ج ۱- ط رحلی، ص ۲۵۹.

طبیعت و تطابق مسئله فوق با مبانی حکمت متعالیه صدرالمتألهین؛ برخی از موارد مرتبط با مسئله مطرح می‌گردد.

۱- صدرالمتألهین در شواهد الربوبیه، مشهد اول، شاهد چهارم، با عنوان «حکمت عرشی، فاعل مباشر حرکت و ارتباط آن با حرکت»؛ درخصوص طبیعت چنین می‌گوید: فاعل مباشر حرکت، عقل محض نیست؛ زیرا تغییری ندارد. همچنین نفس نیز از آن حیث که ذاتی عقلانی دارد، فاعل مباشر حرکت نیست. بلکه از آن حیث است که در جسم واقع است. پس فاعل مباشر حرکت طبیعت است، زیرا اعراض تابع حرکت و در نتیجه تابع طبیعت می‌باشند. پس جوهر صوری که طبیعت نامیده می‌شود، از آن جهت که مبدأ حرکت است در نظر ما امر سیالی است. تغییر امری که مبدأ آن طبیعت است، موجب تغییر در ذات طبیعت خواهد بود؛ بنابراین طبیعت به ذات امر سیالی است. نشئه‌ای است که با وجود خود بین ماده و فاعل محض است که شأن یکی، یعنی ماده قوه و تبدل است و شأن دیگری، یعنی فاعل، افاضه است. مدام امری از فاعل افاضه می‌شود و در ماده زایل می‌گردد، پس از آن فاعل با ایراد و افاضه‌ی بدلی برای صورت زایل قبلی نبود آن را جبران می‌کند و همان طور تداوم پیدا می‌کند، این امر همان طبیعت است. طبیعت چیزی است که ماده با آن از قوه به طرف فعل می‌رود. ترکیب بین ماده و طبیعت ترکیب اتحادی است؛ امری که ماده را از قوه به فعلیت خارج می‌کند، جوهر دیگری است که ملکی و آسمانی است (صدرالمتألهین شیرازی، ۱۳۹۱، صص ۹۳-۹۲).

۲- درخصوص مسئله فوق، حکیم ملاهادی سبزواری در حواشی مشهد اول چنین می‌فرماید: از آنجا که مابالعرض به مابالذات منتهی می‌شود، در این حال می‌باید ذاتی در تجدد، به طبیعت منتهی شود. وقتی تجدد برای حرکت عرضی ذاتی باشد، وجودش از طبیعت باشد، در این حال فاعل، فاعل به اصطلاح الهیون خواهد بود؛ این فاعل مفید وجود است و مفید وجود، خداوند متعال می‌باشد. (صدرالمتألهین شیرازی، ۱۳۹۱، ص ۴۹۷)

۳- در اسفار، سفر چهارم، از خلق به حق، باب هشتم، ابطال تناسخ، درخصوص انسان: آیا انسان یک نوع نیست؟ گوییم: انسان طبیعی، نوع واحد حقیقی است؛ انسان نوعی طبیعی

است و مرکب از ماده عنصری دارای مزاج معتدل بشری و مرکب از صورت کمالی، یعنی نفسی که تعلق بدو دارد و حافظ مزاجش و فاعل افعال و اعمالی که بدو اختصاص دارد می‌باشد (صدرالمتهلین شیرازی، ۱۳۹۲، ج ۴، صص ۳۸۸-۳۸۷).

روش‌شناسی

با توجه به نگاه ژرف میان‌رشته‌ای در حوزه پژوهش انجام شده که در دو پارادایم فکری متفاوت، یکی اندیشه صدرالمتهلین و دیگری اندیشه زیست دوستی خصوصاً در حوزه معماری، بود، لذا ارائه دیدگاه‌های افراد صاحب‌نظر در این دو حوزه ضروری می‌باشد. همچنین از آنجایی که هدف پژوهش انجام شده، بیان نسبت الوهیت موجود در طبیعت با حرکت و تعالی روح آدمی، در پی ایجاد نسبت‌هایی فلسفی و علمی میان تعالیم صدرالمتهلین در باب طبیعت با فناوری‌های نوین زیست دوست، به جهت ارتقا کیفیت زندگی انسان‌ها می‌باشد، در این پژوهش از روش‌شناسی کیفی مبتنی بر روش نظریه زمینه‌ای^۱ با مدل ۱۹۹۸ اشتراوس و کوربین که با تحلیلی سیستماتیک به کشف فرآیندها در پس تعاملات اجتماعی تأکید دارد، استفاده شده است؛ بنابراین این روش، روشی پژوهشی استقرایی و اکتشافی است که پژوهشگر در آن خود به تدوین نظریه می‌پردازد. در این پژوهش روش نمونه‌گیری احتمالی نمی‌باشد و بر اساس نمونه‌گیری هدفمند انجام می‌گیرد که در قالب مصاحبه عمیق صورت می‌پذیرد. ملاک‌های انتخاب مصاحبه‌شوندگان مواردی همچون: مدرک تحصیلی، رشته تحصیلی، مرتبه دانشگاهی، سابقه اشتغال و تألیفات آن‌ها می‌باشد.

مصاحبه‌ها با افراد متخصص و صاحب‌نظر در هر دو حوزه معماری خصوصاً معماری زیست دوست که اهم توجه آن به طبیعت و نسبت طبیعت با معماری است و همچنین صحبت با صاحب‌نظران فلسفه صدرایی که آن‌ها نیز به ارتباط دوسویه طبیعت و فلسفه قائل می‌باشند، صورت پذیرفته است؛ بنابراین جامعه‌ای ۱۸ نفره جهت مصاحبه مشتمل بر دو

---

۱. Grounded Theory

گروه فیلسوف و معمار انتخاب گردید که در آن میان ۱۰ نفر فیلسوف در حوزه مباحث حکمت متعالیه و ملاصدرا که آشنایی با مبانی معماری نیز داشتند مورد مصاحبه قرار گرفتند. جامعه ۸ نفره‌ای از معماران نیز انتخاب گردید که آن‌ها نیز از جمله معماران زیست دوست که قائل به ارتباط معماری و فلسفه بودند انتخاب شدند. مصاحبه‌ها به طور گفتگویی باز صورت پذیرفت و پس از پیاده شدن تک تک آن‌ها به تحلیل مصاحبه در نرم افزار Maxqda پرداخته شد. جملات کلیدی و مهم هر یک از مصاحبه‌ها به یک مفهوم تبدیل شده که در نرم افزار، نهایت مجموع تمامی مفاهیم به دست آمده ۸۹ مفهوم می‌باشد. پس از مفهوم سازی، تعداد ۲۴ مقوله بر بنیاد مفاهیم مشترک به دست آمده تعیین گردید که در دسته ویژگی‌ها ذیل ۱۱ ویژگی تقسیم شدند.

سپس جهت تحلیل داده‌ها با توجه به نظریه زمینه‌ای از دو روش، اول کدگذاری باز (بررسی، مقایسه، مفهوم‌سازی و مقوله‌بندی داده‌ها)، دوم کدگذاری محوری (انباشت مجدد داده‌ها در گروه‌بندی‌های مبتنی بر روابط الگوهای درون و مابین مقولات شناسایی شده در داده‌ها) و سپس طرح الگوی پارادایم با محورهای (پدیده، شرایط علی، زمینه، شرایط مداخله‌گر، راهبردهای کنش، پیامد) و در نهایت طرح نظریه صورت پذیرفت.

تحلیل داده‌ها

خروجی به دست آمده از مفاهیم، مقولات و ویژگی‌ها در ۲ جدول طبیعت عامل تکامل انسان و خلیفه‌الله، دسته‌بندی شدند. جداول شامل چهارستون مشخصات مصاحبه‌شوندگان که البته از ذکر نام آن‌ها پرهیز شده است و تنها با کد مشخص شده‌اند، مفاهیم، مقولات و ویژگی‌ها می‌باشد. البته لازم به ذکر است که از آوردن ستون جملات کلیدی به دلیل طولانی شدن جداول پرهیز شده است و از آن جملات در شرح جداول بهره گرفته شده است.

جدول ۱ مسئله‌ای را مورد پرسش و تحلیل قرار می‌دهد که آیا طبیعت می‌تواند عامل تکامل انسان باشد. این مسئله از دیرباز مورد توجه انسان بوده است؛ زیرا تمامی بر ساخته‌های

انسانی از بدو خلقت ریشه در طبیعت داشته‌اند و طبیعت همواره منشأ ایجاد اثر بوده است. حال این نکته در نظر گرفته شده است که طبیعتی که در دوران نوین مورد بی‌مهری انسان قرار گرفته است چگونه می‌تواند در تکامل او نقش داشته باشد.

جدول ۱ - طبیعت عامل تکامل

ویژگی	مقوله	مفهوم	مصاحبه‌شوندگان
طبیعت	امکانات طبیعت	بهره از نیروهای موجود در طبیعت به جهت کمال‌جویی انسان	MH-I ۹۸/۱۱/۲۱ ساعت ۱۰:۰۰
طبیعت	امکانات طبیعت	آمیختگی معماری با طبیعت در مصالح ساختمانی	SMMD-I ۹۸/۱۲/۴ ساعت ۹:۰۰
طبیعت	امکانات طبیعت	بهره از امکانات موجود در طبیعت برای سکنی گزیدن	MH-I ۹۸/۱۱/۲۱ ساعت ۱۰:۰۰
طبیعت	امکانات طبیعت	گیاهان عامل ارتقا کیفیت زندگی و هویت بخشی در معماری	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
توسعه	آگاهی	آشکارگی منابع زیست بالقوه، شرط یکجانشینی در ایران	SMBSH-I ۹۸/۶/۴ ساعت ۱۴:۰۰
انسان	برخورد انسانی	تفاوت فرهنگ‌ها در مواجهه با طبیعت	MMM-I ۹۸/۱۲/۶ ساعت ۹:۰۰
انسان	برخورد انسانی	مشارکت با طبیعت توسط انسان طبیعت دوست	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
محیط‌زیست	تأثیرات اقلیمی	شرایط اقلیمی ایران و ایجاد سرزمین بی‌قرار	SMBSH-I ۹۸/۶/۴ ساعت ۱۴:۰۰
محیط‌زیست	تأثیرات اقلیمی	تأثیر اقلیم و خرده اقلیم در ایجاد مسئله مالکیت در ایران	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
توسعه	توسعه انسانی	کمال جامعه با ترویج اخلاق طبیعت‌مداری	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	وجود فعلیت و قوه در جهان طبیعت	MJJB-I ۹۹/۲/۱۴ ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	حرکت کمالی طبیعت	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
طبیعت	جوهر	آشکارگی گوهر پنهان در زمین در مواجهه ایران	SMBSH-I ۹۸/۶/۴

ویژگی	مقوله	مفهوم	مصاحبه‌شوندگان
	طبیعت	با طبیعت	ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	گشودگی و انکشاف طبیعت برای انسان	SMMSH-I ۹۹/۳/۱ ساعت ۱۳:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	بالندگی نهادینه شده در ذات طبیعت	MJJB-I ۹۹/۲/۱۴ ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	تأثیر گیاهان در ادراک بیشتر انسان از خود	RH-I ۹۹/۶/۱۹ ساعت ۱۲:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	دستیابی به حقیقت پنهان گیاهان و ایجاد درختان مقدس در ایران	SMBSH-I ۹۸/۶/۴ ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	حکمت طبیعت	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	طبیعت واسط میان امر ربوبی و امر انسانی	HBG-I ۹۸/۱۱/۱۳. ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	تأثیر طبیعت در کمال‌گرایی معماری	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
طبیعت	جوهر طبیعت	سیستم زنده طبیعت	MJJB-I ۹۹/۲/۱۴ ساعت ۱۴:۰۰
حقیقت جویی	حقیقت جویی	کشف رموز و ایجاد سرزمین شاعری	SMBSH-I ۹۸/۶/۴ ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	طبیعت دوستی	جاودانگی طبیعت دوستی	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
طبیعت	طبیعت دوستی	اهمیت نسبت با طبیعت در ایجاد فناوری سودمند	RH-I ۹۹/۶/۱۹ ساعت ۱۲:۰۰
طبیعت	طبیعت دوستی	موج‌های طبیعت دوستی	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
طبیعت	طبیعت دوستی	اهمیت عناصر گیاهی	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
طبیعت	طبیعت دوستی	گرایش به طبیعت‌گرایی	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
طبیعت	طبیعت	ارتباط نزدیک انسان و طبیعت از مهمترین عوامل	SMMD-I ۹۸/۱۲/۴ ساعت ۹:۰۰

ویژگی	مقوله	مفهوم	مصاحبه‌شوندگان
	دوستی	موفقیت و سلامت	
نظریه حرکت جوهری	کمال‌گرایی	رشد جزء ذاتی جوهر طبیعت و کشاورزی	HBG-I ۹۸/۱۱/۱۳ ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	اهمیت رجعت به طبیعت	MH-I ۹۸/۱۱/۲۱ ساعت ۱۰:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	نیاز انسان به سبزی‌نگی از منظر فیزیکی و روحانی	MH-I ۹۸/۱۱/۲۱ ساعت ۱۰:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	نیاز انسان به طبیعت	RH-I ۹۹/۶/۱۹ ساعت ۱۲:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	بازگشت دانش و الگوهای ذهنی انسان به طبیعت	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	پیوند انسان و نیازهایش با طبیعت	MH-I ۹۸/۱۱/۲۱ ساعت ۱۰:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	انتخاب صحیح گیاهان جهت ایجاد صفا	SMBSH-I ۹۸/۶/۴ ساعت ۱۴:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	نیاز ذاتی انسان به داشتن گیاه در معماری	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
طبیعت	نیاز به طبیعت	ارتباط مشخص هر شخص با طبیعت جهت برآورده شدن نیازهایش	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰

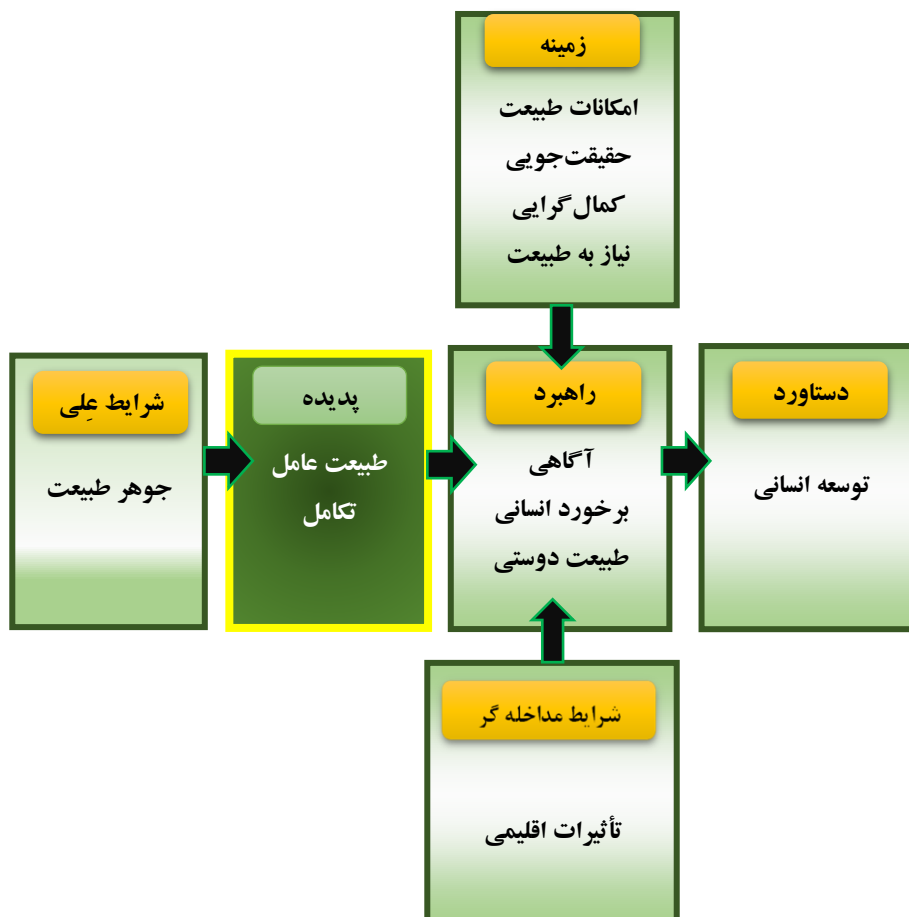
جدول ۱ شامل ۳۷ مفهوم برآمده از جملات کلیدی، ۱۰ مقوله: امکانات طبیعت، آگاهی، برخورد انسانی، تأثیرات اقلیمی، توسعه انسانی، جوهر طبیعت، حقیقت‌جویی، طبیعت دوستی، کمال‌گرایی، نیاز به طبیعت؛ می‌باشد. همچنین ویژگی‌های به‌دست‌آمده برای این مفاهیم و مقولات شامل: طبیعت، توسعه، انسان، محیط‌زیست، نظریه حرکت جوهری، است.

۳ نفر از مصاحبه‌شوندگان به مقوله امکانات طبیعت پاسخ داده‌اند. MH بهره از نیروهای موجود در طبیعت را مورد بحث قرار داده‌اند. SMMD مواد موجود در طبیعت را مسئله مهم در ایجاد مصالح معماری دانسته‌اند و MMF وجود گیاهان در معماری را عجیب

با روح معماری می‌دانند. SMBSH درخصوص مقوله آگاهی، این مسئله را که زیستگاه‌های ایران در نقاط پرخطر قرار گرفته‌اند و انسان‌ها در آن نقاط در پی کشف جوهر آن بودند را مورد بحث قرار داده‌اند. درخصوص مقوله برخورد انسانی، MMM اشاره‌ای به برخورد متفاوت جوامع مختلف بشری به یک موضوع خاص داشتند. همچنین ESD نیز مشارکت با طبیعت را نوعی برخورد انسانی با آن می‌دانند. از دیگر مقوله‌های مهم در این بحث، تأثیرات اقلیمی می‌باشد. SMBSH شرایط اقلیمی را عامل تبدیل ایران به سرزمین بی‌قرار می‌دانند. همچنین ESD این مقوله را عامل شکل‌گیری مالکیت دانسته‌اند. ESD درخصوص مقوله توسعه انسانی، اخلاق طبیعت مداری را یکی از موارد توسعه‌یافتگی انسانی دانسته‌اند. درخصوص مقوله جوهر طبیعت ۸ نفر از مصاحبه‌شوندگان نکاتی را مطرح نمودند. MJJB, SMMSH جهان طبیعت را هستندگی میان قوه و فعل دانسته‌اند و آن را واصل امر ربوبی و امر انسانی دانسته‌اند، همچنین درخصوص این مسئله SMBSH نیز اشاره‌ای به زمین شاد و درختان مقدس در ایران داشته‌اند. ESD, SGHE, MMF به کمال‌گرایی و حکمت موجود در طبیعت اشاره‌ای داشتند و همچنین MJJB بالندگی طبیعت را وجه کمال‌گرایی او می‌دانند. RH نیز جوهر موجود در طبیعت را عاملی جهت اوج‌گیری فکر انسانی دانسته‌اند. ۴ نفر از مصاحبه‌شوندگان درخصوص مقوله طبیعت دوستی را مطرح نمودند. SMBSH نیز اشاره‌ای به طبیعت دوستی در ایران و شکل‌گیری سرزمین شاعری داشته‌اند. ESD RH, SMMD طبیعت دوستی را یک مسئله ماندگار که هم در فلسفه و هم در تکنولوژی وجود دارد، می‌دانند. همچنین SGHE طبیعت دوستی را یک موج در میان انسان‌ها دانسته‌اند. تنها HBG درخصوص مقوله کمال‌گرایی در موضوع جوهر طبیعت، کشاورزی را جوهر طبیعت که آن هم کمال‌گراست دانسته‌اند. درخصوص مقوله نیاز به طبیعت نیز ۶ نفر از مصاحبه‌شوندگان مواردی را متذکر شدند. MH, RH, SMBSH, ESD در نقد مدرنیسم و نادیده گرفتن طبیعت، اشاره‌ای به نیاز به طبیعت برای روح و جسم انسان داشتند. SGHE دانش انسانی را هم برگرفته از طبیعت می‌دانند.

نمودار ۱- کدگذاری محوری مقوله‌های به‌دست‌آمده از مقوله‌های اصلی طبیعت عامل تکامل انسان و چگونگی شکل‌گیری آن از نظر صاحب‌نظران و روابط مقوله‌های فرعی را با مقوله‌های اصلی نشان می‌دهد.

نمودار ۱. فلوجارت مقوله‌های طبیعت عامل تکامل

جدول ۲ به تفسیر خلیفه‌الله که واژه‌ای قرآنی است اما ریشه در اندیشه جهانی دارد، از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان پرداخته است. البته باید این نکته را متذکر شد که مسئله، شرح

نسبت خلیفه‌الله با معمار و برخورد او با جهانی است که آن را می‌سازد؛ بنابراین از تعبیر متفاوتی در تعریف انسان استفاده شده است.

جدول ۲. خلیفه‌الله

ویژگی	مقوله	مفهوم	مصاحبه‌شوندگان
توسعه	ادراک	اهمیت ادراک معمار از حرکت جوهری و تجلی آن در معماری	SHP-I ۹۹/۸/۵ ساعت ۱۲:۰۰
توسعه	ادراک	اهمیت شناخت انسان از خود	RH-I ۹۹/۶/۱۹ ساعت ۱۲:۰۰
توسعه	ادراک	آشنایی انسان به خواسته‌ها و نیازهای خودش	RH-I ۹۹/۶/۱۹ ساعت ۱۲:۰۰
توسعه	ادراک	ریشه‌شناسی اندیشه ایرانیان جهت شناخت ملاصدرا	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
آفرینش	اندیشه راكد	توقف اندیشه عامل توقف ایجاد معماری با کیفیت	RH-I ۹۹/۶/۱۹ ساعت ۱۲:۰۰
انسان	انسان جامع	انسان، راهبر عالم به سمت تکامل	AS-I ۹۸/۱۱/۲۴ ساعت ۱۱:۰۰
انسان	انسان جامع	اختیار و خود محصول بودن انسان	MJJB-I ۹۹/۲/۱۴ ساعت ۱۴:۰۰
انسان	انسان جامع	جایگاه ملاصدرا به‌عنوان متدین دانشمند	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
انسان	انسان جامع	جامعیت مقام انسان در هستی	HBG-I ۹۸/۱۱/۱۳. ساعت ۱۴:۰۰
انسان	انسان جامع	کمال‌گرایی از وظایف فاعل به تسخیر	SMJA-I ۹۹/۳/۲۹ ساعت ۹:۰۰
انسان	انسان جامع	مواجهه فعال منفعل با محیط همچون باغبان	SMBSH-I ۹۸/۶/۴ ساعت ۱۴:۰۰
انسان	انسان جامع	نگاه آباتی به طبیعت از منظر انسان متعالی	SMJA-I ۹۹/۳/۲۹ ساعت ۹:۰۰
انسان	انسان جامع	نقش مضاف انسان نسبت به معمار در تکامل معماری	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰

ویژگی	مقوله	مفهوم	مصاحبه‌شوندگان
انسان	انسان میانجی‌گر	انسان حدفاصل معماری و فلسفه	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
انسان	انسان میانجی‌گر	حرکت جوهری به‌منابۀ حرکت انسان میان محسوسات و مجردات	MJJB-I ۹۹/۲/۱۴ ساعت ۱۴:۰۰
انسان	انسان میانجی‌گر	نفس آدمیزاد محل انعقاد معماری و فلسفه	MJF-I ۹۹/۸/۲۲ ساعت ۱۴:۰۰
انسان	انسان میانجی‌گر	انسان حلقه واسط میان دو مفهوم فیزیکی و مجرد	HBG-I ۹۸/۱۱/۱۳ ساعت ۱۴:۰۰
توسعه	آزاداندیشی	آزاداندیشی و خلاقیت معمار خلیفه	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
توسعه	آزاداندیشی	اهمیت اندیشه آزاد در توسعه علوم	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
توسعه	بالندگی	بالندگی انسان جهت ایجاد حرکت جوهری	SMJA-I ۹۹/۳/۲۹ ساعت ۹:۰۰
انسان	برخورد انسانی	نقش انسان در مشارکت با طبیعت	MJJB-I ۹۹/۲/۱۴ ساعت ۱۴:۰۰
انسان	برخورد انسانی	کنش انسان در تعیین نوع حرکت در جوهر	SMJA-I ۹۹/۳/۲۹ ساعت ۹:۰۰
بهره‌وری	بهره‌مندی صحیح از منابع	فاعل به تسخیر طبیعت در جهت انتفاع انسان متعالی	SMJA-I ۹۹/۳/۲۹ ساعت ۹:۰۰
توسعه	توسعه انسانی	توسعه سکونت با عدم آسیب به طبیعت در نگاه پیامبر	MJJB-I ۹۹/۲/۱۴ ساعت ۱۴:۰۰
توسعه	توسعه انسانی	ایجاد توسعه با ارائه راهکارهای نظریه‌پردازان	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
توسعه	توسعه انسانی	جهانی‌اندیشیدن عامل توسعه انسانی	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
حرکت	تغییر انسانی	تغییر هر لحظه فکر و ایده سبب ایجاد حرکت جوهری	ARYGH-I ۹۹/۷/۱۵ ساعت ۷.۳۰:۰۰
حرکت	تغییر انسانی	تغییر علاقه انسان به یک‌چیز ثابت در زمان‌های مختلف	ARYGH-I ۹۹/۷/۱۵ ساعت ۷.۳۰:۰۰

ویژگی	مقوله	مفهوم	مصاحبه‌شوندگان
حرکت	تغییر انسانی	نسبت توسعه تکامل با تغییر	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
حرکت	تغییر انسانی	تغییر جز لاینفک هر لحظه از حیات و انسان	ARYGH-I ۹۹/۷/۱ ساعت ۷:۳۰:۰۰
نظریه حرکت جوهری	جامعیت فلسفه حرکت جوهری	فکر و خلاقیت صورتی از حرکت جوهری	SMMD-I ۹۸/۱۲/۴ ساعت ۹:۰۰
ملاصدرا	جهان‌بینی صدرایی	نظام منظم دستگاه فکری ملاصدرا	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
ملاصدرا	جهان‌بینی صدرایی	تأثیر ارزیابی آموزه‌های ملاصدرا بر انسان	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
حقیقت	حقیقت‌جویی	نسبت انسان و ماوراءالطبیعه	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
حقیقت	حقیقت‌جویی	سفر به درون و کشف حقیقت	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	خلیفه‌الله واژه قابل اطلاق به ابناء بشر در خلقت	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	معمار خلیفه‌الله به معنای انسان مُدرک به نیازهای بدوی خود	RH-I ۹۹/۶/۱۹ ساعت ۱۲:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	اطلاق خلیفه‌الله به معمار و معماری	ARYGH-I ۹۹/۷/۱۵ ساعت ۷:۳۰:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	اطلاق خلیفه‌الله به معمار	SMJA-I ۹۹/۳/۲۹ ساعت ۹:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	نقش فاعل به تسخیر در جهان داری و جهان‌آرایی	SMJA-I ۹۹/۳/۲۹ ساعت ۹:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	بهره‌های مختلف از مفهوم خلیفه‌الله	MMH-I ۹۸/۱۱/۲۱ ساعت ۱۶:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	اشاعه قانون حرکت جوهری به دست انسان خلیفه	AS-I ۹۸/۱۱/۲۴ ساعت ۱۱:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	اطلاق نسبت خلیفه‌الله به هر انسان با شغل‌های مختلف	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	انسان (خلیفه‌الله) عامل آشکارگی هستی	HBG-I ۹۸/۱۱/۱۳. ساعت ۱۴:۰۰

ویژگی	مقوله	مفهوم	مصاحبه‌شوندگان
انسان	خلیفه‌الله	انسان آرمان‌خواه معادل خلیفه‌الله	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	مقام نیابت و خلافت انسان در عالم	AS-I ۹۸/۱۱/۲۴ ساعت ۱۱:۰۰
انسان	خلیفه‌الله	خلیفه‌الله آزاداندیش معادل اندیشه پرداز	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
آفرینش	معناگرایی	تفاوت فضای اندیشه متدینین با افراد عادی	MMF-I ۹۹/۲/۱۷ ساعت ۱۵:۰۰
انسان	معنای انسان	آزادی و کمال انسانی با غیرمادی شدن انسان	SGHE-I ۹۹/۶/۵ ساعت ۱۱:۰۰
انسان	معنای انسان	کیفیت مواجه انسان با خلیفه‌الله	ESD-I ۹۹/۱/۱۴ ساعت ۱۵:۰۰
انسان	معنای انسان	تفاوت در نگاه به انسان به‌عنوان خلیفه‌الله یا حیوان پیچیده	MH-I ۹۸/۱۱/۲۱ ساعت ۱۰:۰۰
خداوند	نسبت حق و خلق	اشتراک خلاقیت بشر به‌عنوان خلیفه‌الله در هنر با خداوند	SMMD-I ۹۸/۱۲/۴ ساعت ۹:۰۰

جدول ۲ شامل ۵۲ مفهوم برآمده از جملات کلیدی، ۱۷ مقوله: ادراک، اندیشه راکد، انسان جامع، انسان میانجی‌گر، آزاداندیشی، بالندگی، برخورد انسانی، بهره‌مندی صحیح از منابع، توسعه انسانی، تغییر انسانی، جامعیت فلسفه حرکت جوهری، جهان‌بینی صدرایی، حقیقت‌جویی، خلیفه‌الله، معناگرایی، معنای انسان، نسبت حق و خلق؛ می‌باشد. همچنین ویژگی‌های به‌دست‌آمده برای این مفاهیم و مقولات شامل: توسعه، آفرینش، انسان، بهره‌وری، حرکت، نظریه حرکت جوهری، ملاصدرا، حقیقت، خداوند، است.

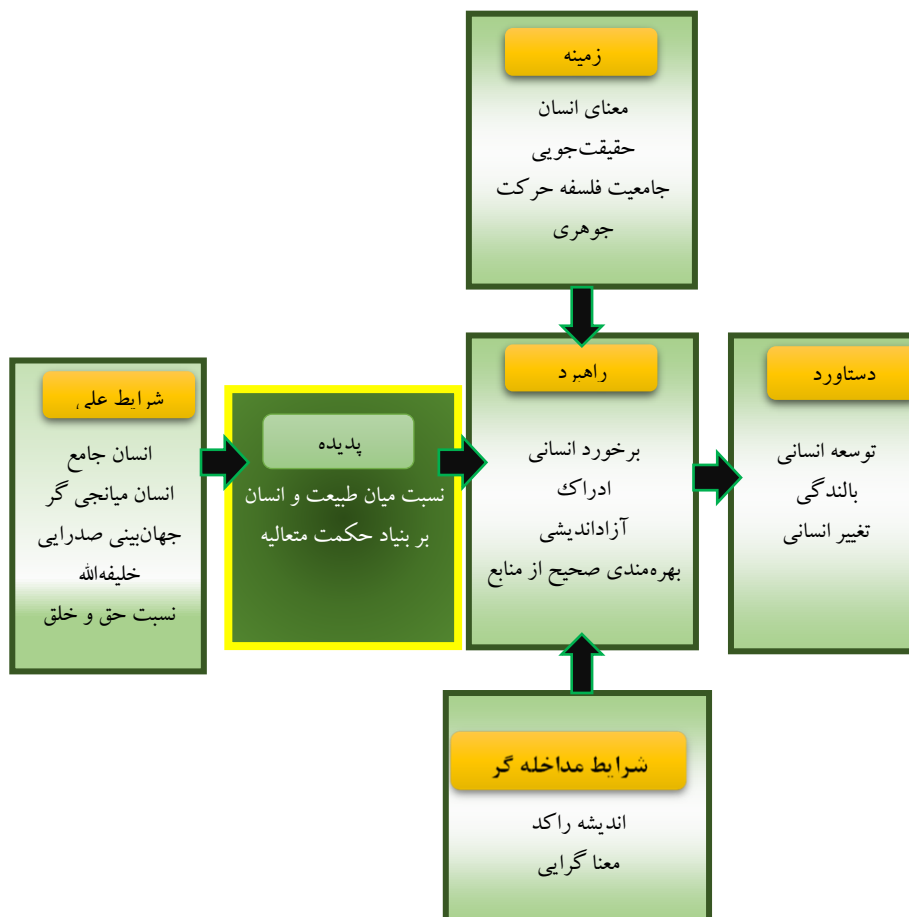
درخصوص مقوله ادراک در مسئله خلیفه‌الله، ۳ نفر از مصاحبه‌شوندگان مواردی را مطرح نمودند. SHP اشاره‌ای به چگونگی بهره‌معمار از حرکت جوهری و انعکاس آن در معماری‌اش داشته‌اند. RH براین اعتقاد بودند که روستاییان معمارانی هستند که به خودشان و حقیقت نزدیک شده‌اند. MFF نیز اشاره‌ای به ریشه‌های اندیشیدن ایرانیان داشتند. درخصوص مقوله اندیشه راکد، RH اظهار نمودند که معماری در ایران هم‌زمان با توقف

اندیشه، متوقف شده است. مقوله انسان جامع نیز مفهومی مهم در مبحث خلیفه‌الله است. در آن خصوص ۷ نفر از مصاحبه‌شوندگان نکاتی را ذکر نمودند. AS بر این اعتقاد بودند که انسان باید همچون خداوند در مسیر تبدیل و تحول باشد و HBG اشاره‌ای به جامعیت مقام انسان داشته‌اند. MJJB اشاره‌ای به سخن ابن سینا که انسان باید محصول خودش باشد، داشته‌اند. MMF مسئله‌ای متفاوت را مطرح نمودند و ملاصدرا را به‌عنوان یک فرد متدین در خصوص این مقوله موردبحث قرار دادند. SMJA نیز اشاره‌ای به فاعل به تسخیر و SMBSH انسان را فعال منفعل دانسته‌اند. در صورتی که ESD انسان را همچون طبیعت در نظر گرفته‌اند. ۴ نفر از مصاحبه‌شوندگان، HBG, MJF, MJJB, ESD, همگی انسان را حلقه واسط میان معماری و فلسفه دانسته‌اند. در خصوص مقوله آزاداندیشی، MMF اشاره‌ای به آزادی اندیشه جهت سلامت و تداوم اندیشه ورزی داشتند. مقوله بالندگی در خصوص خلیفه‌الله از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و SMJA آن را شرط لازم قرار گرفتن در مسیر حرکت جوهری دانسته‌اند. در خصوص مقوله برخورد انسانی، MJJB وجود انسان را در محافظت از طبیعت حائز اهمیت دانستند. SMJA اشاره‌ای به نوع‌گش و فعلیت انسانی داشتند. در خصوص مقوله بهره‌مندی صحیح از منابع، SMJA اشاره‌ای به نقش انسان به‌عنوان فاعل به تسخیر در بهره از منابع طبیعت داشتند. ۳ نفر از مصاحبه‌شوندگان در خصوص مقوله توسعه انسانی مواردی را ذکر نمودند. MJJB SGHE عدم آسیب رساندن به طبیعت و انسان‌ها را عامل توسعه انسانی می‌دانند. MMF از منظری دیگر انسان توسعه یافته را انسانی با نگاه جهانی دانسته‌اند. در خصوص مقوله تغییر انسانی نیز ۲ نفر از مصاحبه‌شوندگان مواردی را متذکر شدند. SGHE, ARYGH اصل تغییر را در تحول روزه‌روز و حتی دقیقه‌ای انسان دانسته‌اند. تنها ۱ نفر، SMMD در خصوص مقوله جامعیت فلسفه حرکت جوهری، اشاره‌ای به خلاقیت داشتند. در خصوص مقوله جهان‌بینی صدرایی نیز MMF نظام فکری منظم در دستگاه فلسفی ملاصدرا را یک اصل مهم دانسته‌اند. در خصوص مقوله حقیقت‌جویی نیز SGHE درون‌انگاری را یکی از شروط دستیابی به حقیقت دانسته‌اند. ۷ نفر از مصاحبه‌شوندگان در خصوص مقوله خلیفه‌الله مواردی

را مطرح نمودند. ESD, MMH, SGHE خلیفه‌الله را برای تمامی ابناء بشر دانسته‌اند. RH خلیفه‌الله را انسانی که مُدرک به نیازهایش است و به آن دست می‌یابد، می‌دانند. SMJA معمار را خلیفه‌الله می‌دانند در صورتی که ARYGH معمار و معماری را خلیفه‌الله در نظر می‌گیرند. AS, HBG اشاره‌ای به نقش خلیفه‌الله در اجرای حرکت جوهری در عالم داشته‌اند. SGHE همچنین در خصوص خلیفه‌الله او را فردی که قادر است افعال و برنامه‌هایش را بازبینی مجدد نماید دانسته است؛ و نهایتاً MMF خلیفه‌الله را معادل اندیشه پرداز دانسته‌اند. در خصوص مقوله معناگرایی، MMF به وجوه مختلف پذیرش یک فلسفه در ادراک یک معنا اشاره نمودند. ۳ نفر از پاسخ‌دهندگان در خصوص مقوله معنای انسان مواردی را مطرح نمودند. SGHE آزادی، ESD تفاوت در معنای انسان، خلیفه‌الله، معمار و همچنین MH تعریف از انسان را مورد بحث قرار داده‌اند. در خصوص مقوله نسبت حق و خلق، SMMD اشاره‌ای به صفت خلاقیت انسان که او را با خداوند شریک می‌دارد، نمودند.

نمودار ۲- کدگذاری محوری مقوله‌های به دست آمده از مقوله‌های اصلی خلیفه‌الله و چگونگی شکل‌گیری آن از نظر صاحب‌نظران و روابط مقوله‌های فرعی را با مقوله‌های اصلی نشان می‌دهد.

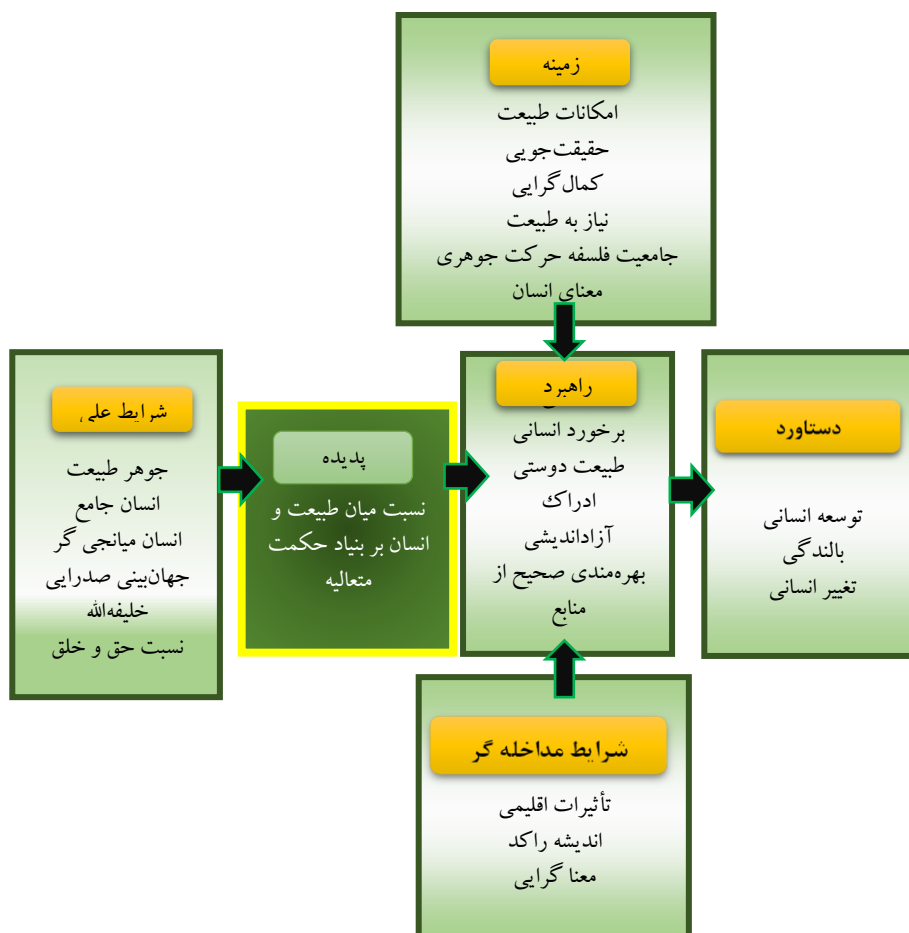
نمودار ۲. فلوجارت مقوله‌های خلیفه‌الله

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به‌دست آمده از جدول ۱- طبیعت عامل تکامل انسان و جدول ۲- خلیفه‌الله، مقوله‌هایی به دست آمد که قابل تطبیق با موضوع مورد مطالعه می‌باشد. مقوله‌ها با توجه به کدگذاری محوری در نمودارهایی طبقه‌بندی شدند و در نهایت فلوجارت پارادایم نهایی پژوهش به‌دست آمده است. پدیده و هسته اصلی پارادایم نسبت میان طبیعت و انسان بر بنیاد حکمت متعالیه، به عبارتی همان موضوع پژوهش می‌باشد.

نمودار ۳. پارادایم نسبت میان طبیعت و انسان بر بنیاد حکمت متعالیه

شرایط علی نخستین محور این پارادایم است که برآمده از مقوله های جوهری مسئله پژوهش و به عبارتی آنچه تعین وجودی در مسئله پژوهش دارد، است. این مقوله ها عبارت اند از: جوهر طبیعت، انسان جامع، انسان میانجی گر، جهان بینی صدرایی، خلیفه الله و نسبت حق و خلق. همان طور که صدر المتألهین در خصوص طبیعت در شواهد الربوبیه، اظهار نمودند، فاعل مباشر حرکت طبیعت است؛ بنابراین نشئه و جوهر هستی در طبیعت نهفته شده است که از حرکت او عالم به حرکت درمی آید؛ لذا جوهر طبیعت نخستین

مؤلفه محور شرایط علی پارادایم شکل گرفته می‌باشد. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان نیز بدون آگاهی از مسئله‌ای که صدرالمتألهین بدان پرداخته است، جوهر طبیعت را مسئله‌ای بنیادین در مسیر کمال و تعالی انسان دانسته‌اند. بسیاری به مسئله از قوه به فعل درآمدن گیاه اشاره داشته‌اند که خود سرمنشأ حیات بشری می‌باشد. برخی به انکشاف طبیعت اشاره کرده‌اند که عامل گشودگی زیست بشری می‌شود؛ بنابراین می‌توان این‌گونه پنداشت که آنچه صدرالمتألهین در خصوص طبیعت اظهار نموده است، مسئله‌ای ازلی است که در بنیان زندگی انسان نهادینه شده است. مسئله جوهری دیگر در خصوص محور شرایط علی، ۳ مقوله انسان جامع، انسان میانجی‌گر و خلیفه‌الله می‌باشد. پرسش اساسی در این خصوص به نحوه برخورد با طبیعت توسط انسان برمی‌گردد. به عبارتی کاربر محیط چه کسی است و با چه کیفیتی از آن بهره می‌برد و در حفظ آن می‌کوشد. هنگامی که خداوند بر طبق آیه ۳۰ سوره بقره، خطاب به فرشتگان انسان را خلیفه خود بر زمین معرفی می‌نماید، اشاره به موجودی دارد که در حفظ امانت الهی می‌کوشد. همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، حکیم ملاحادی سبزواری نیز در خصوص انسان مخاطب طبیعت، در حواشی مشهد اول اشاره می‌کند که: «این فاعل، فاعل به اصطلاح الهیون می‌باشد و فاعل مفید وجود است و مفید وجود خداوند متعال می‌باشد.» بنابراین انسان جامع که جامع جمیع اسماء و صفات الهی است که تمامی عناصر عالم در او جریان دارد، فاعل گرداننده هستی است و نقش جوهری دارد. همچنین در وجه و مرتبه‌ای دیگر انسان میانجی‌گر، در میانه عالم مجرد و محسوس قرار گرفته است، او بدان جهت که هستی را به حاق خود ادراک می‌نماید، در مظهریت و تعالی عالم می‌کوشد تا عاملی برای دستگیری سایر انسان‌ها و موجودات باشد، لذا چنین انسانی همان وجه خلیفه‌ای که در قرآن بدان اشاره شده است را دارد و خلیفه‌الله از محورهای شرایط علی پارادایم می‌باشد. همچنین در این خصوص بسیاری از مصاحبه‌شوندگان فصل مشترک حقیقت و طبیعت را انسان دانسته‌اند و از عناوین مختلفی برای او استفاده نموده‌اند. آن‌ها جوهر وجودی خلیفه‌الله و انسان جامع را فردی که فاعل به تسخیر است اما بهره‌برداری نامناسب نمی‌کند دانسته‌اند و افرادی چون صدرالمتألهین

شیرازی را که حقایق را اظهار می‌نماید صورتی از خلیفه‌الله معرفی کرده‌اند. برخی از معماران نیز بر این اعتقاد بودند که هر انسانی در هر جایگاهی می‌تواند خلیفه باشد. معماری که به طبیعت وفادار است و خود را با آن وفق می‌دهد معمار خلیفه است. مقوله جوهری دیگری از شرایط علی، جهان‌بینی صدرایی است که به نحوه مواجهه او با عالم می‌پردازد؛ و همچنین در نسبتی دوسویه با مقوله نسبت حق و خلق می‌باشد. این مسئله نه فقط در خصوص پژوهش انجام شده بلکه در جای‌جای آثار صدرالمتالهین به چشم می‌خورد. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان در خصوص مقوله فوق، همکاری دست بشر با یدالله در ایجاد خلاقیت‌های بشری که اشاره به نسبت خلق و حق دارد، پرداخته‌اند. خلق صفت خداوند است که به انسان هدیه داده شده است. همان‌طور که از منظر ابن عربی، عالم در خلق مدام می‌باشد که این مسئله نسبتی با حرکت جوهری ملاصدرا که عالم مدام در حال شدن و از قوه به فعل درآمدن است، دارد. این مسئله در سطوح بالاتر عامل تعالی روح بشری و پیوند آن با حقیقت می‌باشد.

محور دوم پارادایم به‌دست‌آمده، راهبرد می‌باشد. این محور معرف مقوله‌هایی است، در جهت معرفی راهبردهای دستیابی به هدف نهایی. باید متذکر شد که محور راهبرد، در ارتباط مستقیم با دو محور جانبی زمینه که به بررسی مقوله‌های زمینه‌ای شکل‌گیری راهبرد می‌پردازد و شرایط مداخله‌گر که آن‌ها نیز از جمله مقوله‌هایی می‌باشند که عموماً بر محور راهبرد تأثیر منفی می‌گذارند، می‌باشد که به آن‌ها نیز پرداخته خواهد شد. مقوله‌های به‌دست‌آمده از محور راهبرد عبارت‌اند از: آگاهی، برخورد انسانی، طبیعت دوستی، ادراک، آزاداندیشی، بهره‌مندی صحیح از منابع. مبانی مطرح‌شده در خصوص دو مقوله آگاهی و ادراک بسیار متشابه می‌باشند. صدرالمتالهین نه فقط در موارد به‌دست‌آمده در جهت پژوهش فوق، بلکه در جای‌جای آثارش اشاره به آگاهی انسان از هستی، حقیقت و از همه مهم‌تر، جوهر درونی خویش کرده است. نتیجه آگاه شدن از این مسئله به انسان ادراک و قوه تشخیص می‌دهد. در این خصوص برخی از مصاحبه‌شوندگان اشاره‌ای به مسئله جوهری از قوه به فعل درآمدن داشتند؛ که البته یکی از بنیادی‌ترین مسائل دستگاہ

فلسفی صدرالمতالیهین نیز می‌باشد. اقتضای از قوه به فعل درآمدن، درک این مطلب است که در پس هر چیزی، گوهری وجود دارد و باید به آن راه برد. یکی از مصاحبه‌شوندگان اشاره‌ای به آیه قرآن «یومنون بالغیب» داشتند و اظهار می‌کردند که شرط زیستن در ایمان به غیب بوده است. همچنین در خصوص مقوله ادراک نیز که پس از آگاهی ایجاد می‌شود، اکثر مصاحبه‌شوندگان حتی بدون آگاهی از اندیشه ملاصدرا، ادراک را نخست در شناخت انسان از خود که منجر به شناخت او از خواست‌ها و نیازهایش می‌شود، دانستند. آن‌ها اشاره‌ای به گونه‌های معماری بومی و روستایی در ایران داشتند و روستاییان را معمارهایی باکمال تر می‌دانستند که به این سطح از ادراک رسیده‌اند و تمامی نیازهایشان را در ساختارهای معمارانه پایدار روستایی بنا نهاده‌اند. مقوله‌ای دیگر از محور راهبرد، مقوله برخورد انسانی می‌باشد. پیش‌تر اشاره شد که صدرالمتألّهین فاعل مباشر حرکت را طبیعت دانسته است. کنش انسان به عنوان محور اصلی هستی، در تعیین نوع حرکت مؤثر می‌باشد؛ که بنا به اعتقاد برخی از مصاحبه‌شوندگان، این کنش در تعیین نوع حرکت در جوهر مؤثر می‌باشد. این همان مقوله برخورد انسانی است که برآمده از کنش انسان می‌باشد. شاید بتوان راهبردی‌ترین مقوله این محور را مقوله طبیعت دوستی دانست که امری جوهری است. همان‌گونه که حکیم ملاهادی سبزواری در حواشی مشهد اول اشاره دارند که «از آنجا که مابالعرض به مابالذات منتهی می‌شود، در این حال می‌باید ذاتی در تجدد، به طبیعت منتهی شود. وقتی تجدد برای حرکت عرضی ذاتی باشد، وجودش از طبیعت باشد»، بنابراین طبیعت دوستی، امر ذاتی است که در جوهر انسانی نهادینه شده است. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان به ذات طبیعت دوست انسان اشاره داشتند و برخی سعادت او را در نزدیک شدن به طبیعت می‌دانستند. مقوله دیگر نیز آزاداندیشی انسان می‌باشد؛ بنا به اعتقاد یکی از مصاحبه‌شوندگان، آزادگی اندیشه تضمین سلامت اندیشه می‌کند، اندیشه را باز نگه می‌دارد و گذار از یک فضای اندیشه معین به گذارهای بعدی برای همان فردی که اندیشه پردازی می‌کند را میسر می‌سازد. مقوله دیگر بهره‌مندی صحیح از منابع می‌باشد که می‌توان اظهار نمود این مقوله منتج از کلیه مقولات راهبردی اشاره شده می‌باشد. ادراک

انسان از طبیعت و ذات طبیعت دوست او، به همراه نگاه آزاداندیشانه‌اش، او را به سمت بهره‌مندی صحیح از منابع سوق می‌دهد. این مسئله را نه فقط در مواردی که صدرالتالیهن به آن اشاره داشته است، بلکه در کلیه آموزه‌های دینی نیز می‌توان یافت.

محور زمینه، معرف مقوله‌هایی است که شرایط زمینه‌ای شکل‌گیری راهبرد را ایجاد می‌نمایند. این مقوله‌ها عبارت‌اند از: امکانات طبیعت، حقیقت‌جویی، کمال‌گرایی، نیاز به طبیعت، جامعیت فلسفه حرکت جوهری، معنای انسان. مهم‌ترین این مقوله‌ها جامعیت فلسفه حرکت جوهری می‌باشد که اصل اول آن حرکت از قوه به فعل است و صدرالمتالیهن آن را اصلی اساسی در طبیعت می‌داند؛ بنابراین اشراف به این فلسفه انسان را به سمت مقوله دیگری از محور زمینه یعنی حقیقت‌جویی و درنهایت کمال‌گرایی سوق می‌دهد. این دو مقوله از شروط حرکت جوهری می‌باشند که در نهاد انسانی و کل عالم طبیعت نهادینه شده است. درخصوص مقوله حقیقت‌جویی، بسیاری از مصاحبه‌شوندگان اشاره‌ای به سفر درونی انسان داشتند که این مسئله از مبانی اصلی اسفار ملاصدرا می‌باشد؛ بنابراین به هیچ دوره خاصی اطلاق نمی‌شود و همواره در زندگی انسان جاری است. درخصوص مقول کمال‌گرایی، علاوه بر اشاره به نقش فطری کمال‌گرایی در انسان، برخی از مصاحبه‌شوندگان این مسئله را در کشاورزی و رشد گیاهان که نشان از ذات کمال‌گرای آن‌ها می‌باشد، دانستند. دو مقوله امکانات طبیعت و نیاز به طبیعت، نیز از مقولات زمینه‌ای وابسته به هم می‌باشند. برخی از مصاحبه‌شوندگان اشاره‌ای به امکاناتی که طبیعت در اختیار انسان می‌گذارد تا او را به استخدام خویش درآورند و مسیر زندگی کمال‌گرای خود را بیمایند، داشتند. درخصوص مقوله نیاز به طبیعت نیز بسیاری از مصاحبه‌شوندگان اشاره‌ای به ساخت انواع فضاهاى سبز در کلیه ادوار تاریخی توسط بشر داشتند. آن‌ها رفتن به طبیعت در هر زمان و حالت روحی انسان را، نشأت گرفته از نوعی نیاز روحی وی نسبت به طبیعت دانسته‌اند. موارد ذکر شد متذکر مسائلی است که صدرالمتالیهن درخصوص جوهر طبیعت یادآور شده‌اند که پیش‌تر به آن اشاره شده است. مقوله دیگر از محور زمینه، معنای انسان می‌باشد. این مقوله همان شناخت جوهری انسان از خود است که عامل حرکت وی

می‌شود. یکی از مصاحبه‌شودگان پرسشی را درخصوص این مقوله مطرح می‌کند که معنای انسان می‌تواند اشاره به خلیفه‌الله یا اشاره به حیوان ناطق داشته باشد. در این صورت رفتار او نسبت به طبیعت تغییر خواهد کرد.

محور دیگر این پارادایم که بر محور راهبرد تأثیر می‌گذارد، محور شرایط مداخله‌گر می‌باشد. سه مقوله، تأثیرات اقلیمی، اندیشه راکد، معناگرایی از ارکان این محور هستند. تأثیرات اقلیمی یک حرکت جوی و طبیعی است که می‌تواند بر طبیعت تأثیر مثبت یا منفی داشته باشد و در حیطه رفتارها و کنش انسانی نمی‌باشد. البته باید این نکته را متذکر شد که رفتار نامناسب انسان‌ها در زمینه تولیدات صنعتی و همچنین ساخت‌وسازهای غلط بر نابسامانی چرخه محیط‌زیست تأثیر بسزایی داشته است. مسئله مهم دیگر، مقوله اندیشه راکد است که متغیر مزاحم در مسیر کمال انسانی خواهد بود. یکی از مصاحبه‌شوندگان، عدم وجود فلاسفه‌ای چون صدرالمتألهین در دوره‌های اخیر را از عوامل عقب رفت کیفیت زندگی انسانی دانسته‌اند؛ زیرا زمانی که جوشش فکری نباشد دیگر در جای‌جای زندگی انسان تحول جوهری اتفاق نخواهد افتاد، چه رسد به معماری. همچنین مقوله اندیشه راکد، اشاره‌ای به جامعه فکری مبارزه‌طلب با آموزه‌های فلسفی که ارتباط دوسویه علوم نوین و آموزه‌های معنوی و فلسفی را غیرممکن می‌دانند و حاضر به پذیرش آن نمی‌باشند، دارد؛ و در نهایت مقوله معناگرایی؛ این مقوله نیز به نحوه برخورد و تداعی معانی در ذهن افراد مختلف که می‌تواند تأثیرات منفی یا مثبت داشته باشد اشاره دارد.

آخرین محور پارادایم به‌دست آمده، محور دستاورد می‌باشد که متشکل از مقوله‌هایی است که نتایج نهایی چنین مسیر تفکری را در چند مقوله بیان می‌نماید. مقوله‌های نهایی به‌دست آمده عبارت‌اند از: توسعه انسانی، بالندگی، تغییر انسانی. با توجه به نکاتی که درخصوص مقوله تغییر انسانی از مصاحبه‌ها به‌دست آمده است، تغییر در انسان همچون حرکت می‌باشد که یک لحظه بعد متفاوت از لحظه قبل است؛ بنابراین خواست‌ها و نیازهای انسانی، دائماً در مسیر تغییر می‌باشند. چنین تغییری در لایه عمیق‌تر، توجه انسان به درون خویش است که در رفتار او انعکاس می‌یابد. اگر چنین تغییری را به‌صورت مثبت در نظر

بگیریم عامل توسعه انسانی می‌گردد. برخی از مصاحبه‌شوندگان توسعه انسانی را در روند جهانی و جهان‌شمول اندیشیدن انسان دانسته‌اند، برخی دیگر بر این اعتقاد بودند که زمانی که انسان در پی ارائه راهکارهای بهتر و با کیفیت‌تر زیستن باشد، به توسعه انسانی دست یافته است. مقوله نهایی محور دستاورد پارادایم، مقوله بالندگی است. این مقوله به‌نوعی غایت مسئله حرکت جوهری در نهاد انسان می‌باشد. همان‌گونه که صدرالمتالهین در خصوص انسان در باب هشتم سفر چهارم اسفار بیان می‌کند که: «انسان طبیعی، نوع واحد حقیقی است؛ انسان نوعی طبیعی است و مرکب از ماده عنصری دارای مزاج معتدل بشری و مرکب از صورت کمالی، یعنی نفسی که تعلق بدو دارد و حافظ مزاجش و فاعل افعال و اعمالی که بدو اختصاص دارد می‌باشد»؛ برطبق نتایجی که به‌دست آمده است که قابل تطبیق با مسئله ذکر شده است، حرکت کمالی انسان نخست یک خواست درونی است و سپس از رفتار او با محیط پیرامون، زیست‌گاه‌های بشری، معماری آغاز می‌شود. انسانی که خود را جزئی از طبیعت می‌داند و فاعل به تسخیر و نه بهره‌برداری است، تغییر یافته است. رفتارهای فیزیکی انسان بر زندگی معنوی او تأثیر دارد و عاملی در جهت توسعه‌یافتگی او می‌شود. این سفر کمال‌گرا از محیط مادی و رفتارهای کاربردی تا تحولات جوهری درونی در نهاد انسانی، روشنگر مسیری برای انسان خواهد بود تا هم بر جهان فیزیکی و مادی خود و هم بر دنیای درونی‌اش تأثیر داشته باشد و روشنگر حقیقت گردد. چنین انسانی بالنده است و جوهر درونی‌اش تعالی یافته است.

می‌توان به‌عنوان نتیجه نهایی اظهار نمود که تغییر معنایی در عملکرد انسانی، نخستین تحول رفتاری و روحانی در نهاد انسان و آغازگر سفر رو به کمال وی می‌باشد که منجر به توسعه انسانی می‌گردد. توسعه انسانی بر زندگی شخصی و اجتماعی افراد جامعه بشری تأثیر گذاشته و غایت این مسئله منجر به مقوله بالندگی که به‌نوعی همان تحول جوهری در جان آدمی است و عامل ارتقا کیفیت زندگی افراد می‌گردد، می‌شود.

پژوهش انجام شده مبرهن لزوم اهمیت به مطالعات میان‌رشته‌ای جهت دست یافتن به سعادت بیشتر بشری می‌باشد. انسان قرن حاضر که غرق در عالم مادی است از معنویت به

دورافتاده است، بی توجه به این نکته که هر آنچه می آفریند محصول خلاقیتی است که هسته آن از ازل در نهاد وی گذاشته شده و معنا گردیده است. لذا بررسی آموزه‌های فلسفی و مطالعات تطبیقی آن‌ها با علوم نوین، روشنگر مسیری خواهد شد که بر ارتقا کیفیت زندگی انسان امروز تأثیر خواهد داشت.

ORCID

Jana Arabzadeh		https://orcid.org/0000-0003-2640-5156
Hasan Bolkhari Ghahi		https://orcid.org/0000-0002-6304-4815
Seyed Majid Mofidi Shemirani		https://orcid.org/0000-0001-5388-7045
Iraj Etesam		https://orcid.org/0000-0002-6073-4220
Azadeh Shahcheraghi		https://orcid.org/0000-0003-1947-2772

منابع

- قرآن. (۱۳۷۶). ترجمه بهاءالدین خرمشاهی، تهران، انتشارات جامی، انتشارات نیلوفر
- ایلیاده، میرچا. (۱۳۷۶). رساله در تاریخ ادیان. ترجمه جلال ستاری، تهران، سروش
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۵). رحیق مختوم، شرح حکمت متعالیه. بخش یکم از جلد اول، قم، مرکز نشر اسرا.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۶). اسلام و محیطزیست، قم، مرکز نشر اسرا.
- حسن زاده آملی، حسن. (بی تا). گشتی در حرکت. تهران، مرکز نشر فرهنگی رجا.
- دادور، ابوالقاسم و روزبهانی، رؤیا. (۱۳۹۷). نقش طبیعت در شکل‌گیری اساطیر ایران، تهران، نشر مهرنوروز
- صدرالمتألهین شیرازی، ملاصدرا. (۱۳۹۱). شواهد الربوبیه. ترجمه علی بابایی، تهران، انتشارات مولی
- صدرالمتألهین شیرازی، ملاصدرا. (۱۳۹۲). حکمت‌المتعالیه در اسفار عقلی اربعه. سفر چهارم از خلق به خلق. ترجمه محمد خواجوی، تهران، انتشارات مولی
- محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۹۳). الهیات محیطزیست، تهران، موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
- مینوی خرد. (۱۳۶۴). ترجمه احمد تفضلی، تهران، انتشارات توس.
- نصر، سید حسین. (۱۳۷۹). انسان و طبیعت (بحران معنوی انسان متجدد). ترجمه دکتر عبدالکریم گواهی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- نصر، سید حسین. (۱۳۸۲). آموزه‌های صوفیان، از دیروز تا امروز. ترجمه دکتر حسین حیدری، محمدهادی امینی، تهران، قصیده سرا
- نصر، سید حسین. (۱۳۸۵). دین و نظم طبیعت. ترجمه انشاءالله رحمتی. - تهران، نشر نی

References

- Browning, William. Ryan, Catherina & Clancy, Joseph. (۲۰۱۴). *14 patterns of Biophilic Design, Improving Health and well-being in the build environment*, New York, Terrapin Bright Green

- Gillis, Kaitlyn & Gatersleben, Birgitta. (۲۰۱۵). A Review of Psychological Literature on the Health and Wellbeing Benefits of Biophilic Design, *Buildings Journal*, Volume ۵
- Wilson, E.O. (۱۹۸۴). *Biophilia*; Harvard University Press, Cambridge, MS, USA.

References [in Persian]

- Quran, (۱۹۹۷). Translated by Bahauddin Khorramshahi, Tehran, Jami Publications, Niloufar Publications. [in Persian]
- Dadvar, Abulqasem & Rozbahani, Roya. (۲۰۱۷). *The role of nature in the formation of Iranian mythology*, Tehran, Mehrnuroz Publishing. [in Persian]
- Hassanzadeh Amoli, Hassan. (N.D.). *A tour on the move*, Tehran, Raja Cultural Publishing Center. [in Persian]
- Iliadeh, Mircha. (۱۹۹۷). *A treatise on the history of religions*. Translated by Jalal Sattari, Tehran, Soroush. [in Persian]
- Javadi Amoli, Abdullah. (۱۹۹۶). *Raheeq Makhtoum, description of transcendental wisdom*. The first part of the first volume, Qom, Asra Publishing Center. [in Persian]
- Javadi Amoli, Abdullah. (۲۰۰۷). *Islam and environment*, Qom, Asra Publishing Center. [in Persian]
- Minouy-e Kherad (۱۹۸۵). Translation by Ahmad Tafazoli. - Tehran, Tous Publications. [in Persian]
- Mohaghegh Damad, Seyyed Mustafa. (۲۰۱۳). *Environmental Theology*, Tehran, Hikmat and Philosophy Research Institute of Iran. [in Persian]
- Nasr, Seyyed Hossein. (۲۰۰۰). *Man and nature (spiritual crisis of modern man)*. Translated by Dr. Abdul Kareem Govahi, Tehran, Islamic Culture Publishing House. [in Persian]
- Nasr, Seyyed Hossein. (۲۰۰۳). *Sufi teachings, from yesterday to today*. Translated by Dr. Hossein Heydari, Mohammad Hadi Amini. - Tehran, Qasideh Sara. [in Persian]
- Nasr, Seyyed Hossein. (۲۰۰۶). *Religion and the order of nature*. Translated by Ensha'allah Rahmati, Tehran, Ney Publishing. [in Persian]
- Sadr al-Mutalahin Shirazi, Mulla Sadra. (۲۰۱۱). *The evidence of al-Rubiyyah*. Translated by Ali Babaei, Tehran, Mola Publications. [in Persian]

Sadr al-Mutalahin Shirazi, Mulla Sadra. (۲۰۱۲). *Hikmat al-Mutaliyyah Dar Asfar Aqli Arba'ah. The fourth journey from people to people. Translated by Mohammad Khajavi, Tehran, Mola Publications. [in Persian]*

استناد به این مقاله: عربزاده، جانا، بلخاری قهی، حسن، مفیدی شمیرانی، سید مجید، اعتصام، ایرج و شاهچراغی، آزاده. (۱۴۰۲). رابطه معنایی میان انسان و طبیعت مبتنی بر بنیاد حکمت متعالیه (نقش گرایش‌های زیست دوستی انسان در تعالی و کمال او)، فصلنامه علمی بازیابی دانش و نظام‌های معنایی، ۱۰(۳۶)، ۱۱۵-۱۵۵.

DOI: ۱۰,۲۲۰۵۴/jks.۲۰۲۳,۷۳۷۲۷,۱۵۷۸

Name of Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial ۴,۰ International License.

